

Ambivalencija S. Kierkegaard'o nerimo (Angest) sampratoje

Grigas, Justinas

Ambivalencija S. Kierkegaard'o nerimo (Angest) sampratoje

Problemos, vol. 99, 2021

Vilniaus Universitetas, Lituania

Disponible en: <https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=694573981011>

DOI: <https://doi.org/10.15388/Problemos.99.11>

Esta obra está bajo una Licencia Creative Commons Atribución 4.0 Internacional.

Ambivalencija S. Kierkegaard'o nerimo (Angest) sampratoje

Ambivalence in the Kierkegaardian Conception of Angest

Justinas Grigas justinas.grigas@fsf.vu.lt

Vilniaus universiteto, Lietuva

 <https://orcid.org/0000-0001-9807-4793>

Problemos, vol. 99, 2021

Vilniaus Universitetas, Lithuania

Recepción: 29 Octubre 2020

Aprobación: 27 Diciembre 2020

DOI: <https://doi.org/10.15388/Problemos.99.11>

Redalyc: <https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=694573981011>

Summary: Straipsnyje sprendžiamos dvi su Søren Kierkegaard'o Angest sampratos interpretacija susijusios problemos. Pirma, kvestionuojama tendencija Kierkegaard'o Angest interpretuoti kaip „baimę be objekto“ ir gretinti ją su Martino Heideggerio Angst samprata. Prieštaraujant šiai interpretacijai, analizuojama Kierkegaard'o knyga Nerimo sąvoka, atskleidžiant ambivalenciją kaip pagrindinį Kierkegaard'o Angest sampratos bruožą. Antra, svarstomas Angest vertimo į lietuvių kalbą klausimas, kritikuojant nusistovėjusią tradiciją Angest versti kaip „baimė“ bei palaikant vertėjos Ievos Tomaševičiūtės siūlomą vertinį „nerimas“. Kritikos pagrindą sudaro ta pati Angest ambivalencija: Angest interpretuojamas kaip paradoksali trauka tam, kas baugina. Pirmoje straipsnio dalyje išskleidžiamas Angest aprašymuose glūdintis ambivalencijos momentas. Antroje dalyje glaudžiai aptariamos Kierkegaard'o ir Heideggerio filosofinės prieigos per jų santykį su nerimo tema, akcentuojant jų skirtumus. Parodoma, kad Kierkegaard'o dėmesys nerimo ambivalencijai yra susijęs su Kierkegaard'o filosofijos praktine orientacija ir asmens individuacijos problematika.

Keywords: Kierkegaard'as, Angest, nerimas, baimė, ambivalencija.

Abstract: The paper considers two problems related to the interpretation of S. Kierkegaard's conception of *Angest*. Firstly, a tendency to interpret Kierkegaard's *Angest* as a "fear without an object" and to posit its similarity to Heidegger's *Angst* is put in question. Questioning this interpretation, an analysis of *The Concept of Anxiety* is undertaken, in order to reveal *ambivalence* as the primary feature of Kierkegaard's conception of *Angest*. Secondly, the question of translating *Angest* into Lithuanian is addressed, criticizing the established tradition of translating *Angest* as "baimė" (fear) and supporting translator's I. Tomaševičiūtė's choice of "nerimas". The aforementioned ambivalence of *Angest* serves as the basis for the critique, revealing *Angest* as a paradoxical attraction to that, which frightens. The first part of the paper expounds on the moment of ambivalence in the descriptions of *Angest*, found in *The Concept of Anxiety*. The second part compares and underlines the differences between the philosophical approaches of Kierkegaard and Heidegger. It is shown that Kierkegaard's attention to the ambivalence of *Angest* is related to the practical bent of Kierkegaard's philosophy and the problematics of personal individuation.

Keywords: Kierkegaard, Angest, anxiety, fear, ambivalence.

Įvadas

Puikią progą šiam straipsniui pasirodyti sukūrė leidyklos „Phi knygos“ neseniai išleistas Søren Kierkegaard'o 1844 m. *Begrebet Angest* vertimas į lietuvių kalbą, knygos pavadinimą išverčiant kaip *Nerimo sąvoka*. Vertėjos Ievos Tomaševičiūtės pasirinkimas versti egzistencinio mąstymo tradicijoje ypač reikšmingą terminą *Angest*¹ kaip „nerimas“ yra naujovė

lietuviškųjų filosofijos vertimų istorijoje, kurioje jau buvo nusistovėjusi tradicija *Angest* versti kaip „baimė“, taip pat šis vertinys vartojamas ir verčiant vokiškąjį termino giminaitį *Angst* Martino Heideggerio darbuose. Esu linkęs pritarti Tomaševičiūtės sprendimui, ir ne vien dėl lingvistinių sumetimų². Tam yra ir svarių teorinių, su paties Kierkegaard'o interpretacija susijusių priežasčių, apie kurias ir bus kalbama straipsnyje. Tad naujojo vertimo pasirodymas yra proga aptarti dvi problemas: 1) Kierkegaard'o interpretaciją bei 2) su tuo susijusią *Angest* vertimo į lietuvių kalbą problemą.

Pradedu atkreipdamas dėmesį, kad Kierkegaard'o *Angest* interpretacija Lietuvoje ir užsienyje kai kuriais atvejais yra užgožta Heideggerio *Angst* koncepcijos, šešėlyje paliekant Kierkegaard'o *Angest* savitumus. Heideggerio įtaką atspindi iš dalies pačiu Kierkegaard'o tekstu, iš dalies Heideggerio darbais pagrįsta tendencija interpretuoti Kierkegaard'o *Angest* kaip ypatingą dvasios būseną, kurios pagrindinis savitumas tas, kad ją „gimdo“ niekas (Kierkegaard 2020: 81), kad tai „išgąstis nieko akivaizdoje“ (Adomėnienė 2002: 120), kad jai būdingas „beobjektiškumas“ (McCarthy 2011: 110; Söderquist 2015: 88–89) ir pan. Šią tendenciją apibendrintai atspindi McCarthy'io teiginys, kad „abiems jiems [Kierkegaard'ui ir Heideggeriui – J. G.] nerimo išskirtinumo ženklas yra būtent jo trikdantis, provokuojantis beobjektiškumas“ (2011: 110). Vis dėlto, nors Kierkegaard'as iš tiesų kalba apie tai, kad nerimą „gimdo niekas“, dėmesys atkreiptinas į tai, kad „nieko“ tema *Nerimo sąvokoje* nėra išsamiai plėtojama. Juo labiau nėra akivaizdu, kad Kierkegaard'as „nieką“ turi omenyje ta pačia prasme, kaip apie tai mąstė Heideggeris, šiai temai skyręs daug dėmesio tekstuose *Būtis ir laikas*, *Kas yra metafizika?* ir kitur. Tad pirminis šio straipsnio tikslas – pabrėžti Kierkegaard'o *Angest* savitumus, lyginant su Heideggerio *Angst*. Kaip charakteringiausią Kierkegaard'o *Angest* momentą straipsnyje siekiu atskleisti dviprasmybę arba ambivalenciją³, kur *Angest* yra *simpatiška antipatija* ir *antipatiška simpatija* (Kierkegaard 2020: 81), kitaip sakant, ir trauka, ir baimė tam pačiam dalykui.

Heideggerio įtaką galima atpažinti ir lietuviško Kierkegaard'o *Angest* vertimo istorijoje. 1992 m. Lietuvoje išleidžiami Arvydo Šliogerio versti M. Heideggerio *Rinktiniai raštai*, kuriuose Šliogeris Heideggerio įvestą skirtį tarp *Furcht* („baimė“, turinti objektą) ir *Angst* (objekto neturinti „baimė“) išverčia kaip skirtį tarp, atitinkamai, *bijojimo* ir *baimės* (Heidegger 1992: 119). 1995 m. pasirodo Jolitos Adomėnienės Kierkegaard'o *Frygt og Bæven* vertimas *Baimė ir drebjimas*. Viena iš tekstui skirtų paaiškinimų Adomėnienė pažymi, kad tekste aptinkamą *Angest* verčia kaip „baimė“, nors *Angest* skiriasi nuo pavadinime esančio *Frygt*. *Angst* reikšmę savo žodžiais Adomėnienė apibūdina kaip „išgąstį nieko akivaizdoje“, nurodydama į *Nerimo sąvoką*, kur išties randamas panašus, tačiau ne tapatus Kierkegaard'o pasakymas, kad „niekas <...> gimdo nerimą“ (Adomėnienė 2002: 120). Atkreipkime dėmesį – čia vertėja akcentuoja būtent *Angest* ir nieko ryšį, temą, kuri ypač rūpėjo Heideggeriui, tačiau nepamini ambivalencijos, kuri, kaip bandysiu parodyti, yra centrinis *Angest* aspektas Kierkegaard'ui. 1997

m. pasirodžiusiame Kierkegaard'o *Liga mirčiai* lietuviškame vertime tęsiama ta pati vertimo linija: Kierkegaard'o įvesta skirtis tarp *Frygt* ir *Angest* išversta, atitinkamai, kaip „išgąstis“ ir „baimė“ (Kierkegaard 1997: 69). Ta pati linija tęsiasi ir vertime *Filosofijos trupiniai* (Kierkegaard 2000) bei *Požiūrio taškas į mano autorinę veiklą* (Kierkegaard 2006). Vertimo linijos tąsą siūlyčiau matyti ir Tomo Kačerausko *Būties ir laiko* vertime, kur *Furcht* ir *Angst* verčiami kaip, atitinkamai, „išgąstis“ ir „baimė“ (Heidegger 2014: VIII ir 152). Apibendrinant vertimo istoriją galima teigti, kad tendencija *Angest* versti kaip „baimė“ įsitvirtino ankstesnių Heideggerio vertimų kontekste; Heideggerio įtaką verčiant *Angest* sufleruoja ir Adomėnienės pasirinkimas *Angest* interpretuoti kaip „išgąstį nieko akivaizdoje“, t. y. pabrėžiant *Angest* beobjektiškumą. Toks vertimas sudaro klaidingą įspūdį, kad *Angest*, kaip baimė, yra „panaši“ į išgąstį, „tačiau be objekto“.

Kitaip nei lig šiol minėti tyrinėtojai, kita grupė tyrinėtojų akcentuoja būtent *Angest* ambivalenciją (Come 1995; Beabout 1996; Tsakiri 2006) ir sieja šį nerimo bruožą su Kierkegaard'o mąstyme centrinę vietą turinčia asmens individuacijos – tapimo savimi pačiu – problematika. Tsakiri žodžiais, „nerimas, suprastas kaip 'simpatizuojanti antipatija ir antipatizuojanti simpatija', išreiškia, viena vertus, žmogaus troškimą tapti savimi ir per tai tyrinėti begalines galimybes, kurios yra jam atviros ir, kita vertus, siaubą ir išgąstį, kurie lydi tokį vyksmą“ (2006: 48). Straipsnyje siekiu plėtoti būtent šią interpretacijos liniją. Bandysiu parodyti, kad „objekto trūkumas“ Kierkegaard'ui nėra vienintelė ir svarbiausia *Angest* charakteristika; ne mažiau svarbi ir gerokai išsamiau analizuojama fundamentaliai ambivalentiška *Angest* struktūra⁴.

Siekdamas išryškinti ambivalencijos momentą, pirmoje straipsnio dalyje išsamiai aptarsiu vieną iš Kierkegaard'o pavyzdžių, pateikiamų *Nerimo sąvokos* skyriuje *Nerimas, dialektiškai apibrėžtas likimo atžvilgiu*, bei parodysiu struktūrinius panašumus, atsikartojančius kituose *Nerimo sąvokos* skyriuose. Tai, kas, mano supratimu, toliau pateiktoje analizėje yra nauja, yra išplėstas požiūris į ambivalencijos reikšmę Kierkegaard'o pateikiamose nerimo analizėse. Minėjau Tsakiri ir kitų tezę, kad ambivalentiškas nerimas susijęs su būtent Kierkegaard'ui rūpima galimybe „tapti savimi pačiu“. Sieksiu parodyti, jog Kierkegaard'o pavyzdžiuose ambivalentiškas santykis galioja ne tik galimybei „tapti savimi“, tačiau ir galimybei „toliau būti tuo, kuo esama“. Kitaip sakant, Kierkegaard'o nerimą sieksiu atskleisti kaip ambivalentišką svyravimą tarp to, „kuo aš esu“ ir „kuo aš galėčiau būti“. Straipsnį baigsiu apžvelgdamas keletą bendrų Kierkegaard'o filosofijos bruožų, leidžiančių suprasti, kodėl būtent ambivalencijos momentas užima pirmą planą nerimo analizėje ir kaip tai skiriasi nuo Heideggerio prieigos prie nerimo. Grįžtant prie vertimo klausimo, analizė leis Kierkegaard'o *Angest* lietuviškai išgirsti ne kaip „baimę“, o veikiau kaip „nerimastingą dvejonę“.

Ambivalencija Kierkegaard'o Nerimo sąvokoje

Kierkegaard'o Angest santykis su asmens individuacijos problematika. Norint suprasti Kierkegaard'o *Angest*, svarbu matyti, kad ši sąvoka atlieka svarbų vaidmenį asmens individuacijos problematikoje, kuri plėtojama ne tik *Nerimo sąvokoje*, tačiau ir daugelyje kitų darbų, pavyzdžiui, pagal pavadinimo skambesį giminingame ir Lietuvos skaitytojams gerai pažįstamame kūrinyje *Baimė ir drebėjimas* (*Frygt og Bæven*). Kaip jau pastebėjau įvade, pastarojo kūrinio pavadinime figūruoja terminas *Frygt*, kurį *Nerimo sąvokoje* Kierkegaard'as radikaliai atskiria nuo *Angest* nurodydamas, kad *Angest* sukelia „niekas“, o *Frygt* „nurodo į kažką konkrečiau“ (2020: 81). Nepaisant to, yra pakankamai prielaidų manyti, kad pasakymas *Frygt og Bæven* tematizuoja panašų fenomenų lauką, kaip ir *Angest*. *Baimėje ir drebėjime* individuacijos problema apibrėžiama kaip santykis tarp individo ir visuotinės (sociokultūrinio konteksto), kuriame individas turi galimybę, „iš pradžių buvęs visuotinybėje“, išskirti save „kaip aukštesnę už visuotinę“ (Kierkegaard 2002: 49). Individuacijos problematiką šiame kūrinyje atspindi Kierkegaard'o aptariamas judėjimas tarp estetinės, etinės ir religinės gyvenimo stadijų. Individuacijos problema, tik kitais terminais, yra nagrinėjama ir *Nerimo sąvokoje*. Čia Kierkegaard'as nerimo temos imasi turėdamas užmačią aktualizuoti krikščionišką mokymą apie nuodėmę ir apmąstyti tai, koku būdu įvyksta individualaus žmogaus dvasios virsmas iš nekaltybės būsenos į nuodėmės būseną arba, kitais terminais, kaip įvyksta „kokybinis šuolis“, kurį filosofas apibūdina kaip sapnuojančios dvasios pabudimą (2020: 81). Busdama dvasia perkelia kaltę už tai, kas vyksta su jos gyvenimu, nuo tokių išorinių instancijų kaip „likimas“ ar „prigimtinė nuodėmė“ ant savęs pačios, įsisąmonina save pačią kaip aktyvų ir kartu kaltą veikėją bei įeina į santykį su Dievu, mat santykį su Dievu Kierkegaard'as mato kaip individualizuotos savimonės *conditio sine qua non*. Lyginant su *Baimė ir drebėjimu*, akcentuojamas ne tiek individo ir visuotinės santykis, kiek individo santykis su savimi pačiu ir savo kalte. Šiame kūrinyje Kierkegaard'as nenaudoja gyvenimo stadijų schemas. Vietoje jos knygos skyriai analizuoja nerimo pavidalus, būdingus dvasiai skirtinguose jos raidos etapuose. Viena pirmųjų skirčių nerimo analizėje pasirodo skirtis tarp objektyvaus nerimo (nerimo poveikio visai kūriniui, įskaitant nežmogiškąją būtį) ir subjektyvaus nerimo (nerimo raiška individo gyvenime); tačiau pagrindinės analizės skirtos būtent subjektyviajam, individo nerimui. Subjektyvaus nerimo pavidalų aprašymuose galima atpažinti fundamentalią skirtį: 1) nerimas, būdingas sapnuojančiai dvasiai, ir 2) nerimas, būdingas pabudusiai dvasiai; kiekvienas iš šių raidos etapų taip pat turi savo vidinę dinamiką⁵. Šiame straipsnyje ir aš koncentruojuosi į subjektyvaus nerimo pavidalus skirtus *Nerimo sąvokos* skyrius.

Kaip minėta, nerimas yra nuotaika, kurią „gimdo“ dvasios gyvenime pasirodantis „niekas“ (Kierkegaard 2020: 81). Šis niekas, dėl kurio nerimaujama – tai preliminarus pavidalas, kuriuo sau pačiai pasirodo pati žmogaus dvasia. Kol dvasia „sapnuoja“, sau pačiai ji yra nepažinus,

svetimas, nerimą keliantis „niekas“. Busdama ši nieką dvasia pradeda suvokti kaip *savo pačios* subjektyvų momentą ir kartu pradeda apskritai suvokti save pačią.

Anot Kierkegaard'o, bundant dvasiai ir stiprėjant individualiai savimonei, kaip šio „nieko“ „turinys“ laipsniškai gilėja savo *laisvės* įsisąmoninimas ir kartu suvokimas, kad su laisve neatsiejamai yra susijusi *kaltė* (*ibid.*: 151). Jei laisvė traukia individą, tai pirminė reakcija į kaltę yra noras ją atmesti ir nuo jos atsiriboti. Kaltė apsunkina dvasios pabudimą. Kaip matysime vėliau, kaltė yra kertinis nerimo ambivalencijos momentas. Tačiau būtent kaltės prisiėmimą Kierkegaard'as laiko laisvės išsiskleidimo prielaida. Kaltės prisiėmimo svarbą Kierkegaard'as akcentuoja savo formuluotėje, skirtoje „kokybinio šuolio“ prasmei paaiškinti: „kokybiniame šuolyje“, kuriame pabunda dvasia, yra „*tampama kalta*“ ir yra „steigiama nuodėmė“, t. y. įsisąmoninama ir prisiimama su asmeninės laisvės išsiskleidimu neatsiejamai susijusi kaltė; tačiau „tapimas kaltam“ kartu yra ir tapimas laisvam (*ibid.*: 152). Čia svarbu turėti omenyje, kad „tapimas kaltam“ reiškia ne konkretaus nuodėmingo veiksmo pasekmę, o dvasios ir savimonės virsmą, kuriame „aš“ atsiskleidžia kaip fundamentaliai „kaltas“. Taigi, pabudusioje dvasioje niekas, laisvė ir kaltė yra galų gale prisiimami ne kaip kažkas svetima, o kaip pozityvus „mano paties“ subjektyvumo momentas ar, veikiau, apskritai pirmą kartą yra atrandamas „tikrasis Aš“ (*ibid.*: 81).

Tsakiri ir Come'o teigimu (Come 1995: 50; Tsakiri 2006: 48), ambivalentiškas nerimas yra orientuotas į būtent šią, pradžioje kaip „niekas“ pasirodančią galimybę tapti individu, šalia kurios taip pat išnyra laisvės ir kaltės temos. Remdamasis Kierkegaard'o pateikiamais pavyzdžiais, tolesnėje analizėje siekiu parodyti, kad ambivalencijos reikšmė yra platesnė. Atkreipiu dėmesį į tai, kad, apibrėždamas nerimą kaip ambivalentišką traukos ir baimės vienovę, Kierkegaard'as pateikia ne vieną, o *dvi* ambivalencijos fenomeno formuluotes: 1) „*simpatiška antipatija* ir 2) *antipatiška simpatija*“ (Kierkegaard 2020: 81). Kierkegaard'o pavyzdžiuose abu ambivalencijos pavidalai (ir simpatiška antipatija, ir antipatiška simpatija) nerimo patirtyje galioja *kartu*. Tai susiję su tuo, kad šalia ambivalentiško dvasios santykio su galimybe tapti individu Kierkegaard'as kalba apie ambivalentišką dvasios santykį su tuo, kuo ji *lig šiol* buvo ir yra. Pavyzdžiui, esama simpatiškos antipatijos tam, kuo esama lig šiol, bei antipatiškos simpatijos galimybei tapti individu arba atvirkščiai. Nerimą galima matyti kaip dvejonę ir nerimastingą svyravimą tarp to, „kuo aš esu“ ir „kuo galėčiau būti“.

Ambivalencija skirtinguose nerimo pavidaluose. *Nerimo sąvokos* skyriuje *Nerimas, dialektiškai apibrėžtas likimo atžvilgiu* Kierkegaard'as nagrinėja nerimo formą, būdingą sapnuojančiai, savęs nepažįstančiai dvasiai, ir aptaria tokią dvasios sanklodą, kurioje su nerimo patirtimi koreliuojantis „niekas“ yra traktuojamas kaip kažkas svetima ir išoriška pačiai dvasiai, tačiau kartu yra intensyviai išgyvenamas santykio narys; „niekas“ šioje dvasios sanklodoje turi *likimo* vardą. Kitaip sakant, šioje dvasios sanklodoje asmuo gyvena savo gyvenimą nuolatiniam dialoge su „likimu“: bandydamas nuspėti „likimo valią“, nuolatos stebėdamas

„likimo ženklus“, kurie arba liudija palankų likimą, arba atvirkščiai – pranašauja nesėkmę. Kierkegaard'as akcentuoja, kad vis dėlto tariama „likimo valia“ yra paties asmens valia, kurios asmuo nėra įsisąmoninęs, o tariami „likimo ženklai“ – iš šono žvelgiant, visiškai nereikšmingi įvykiai, kuriems *pats asmuo* suteikia absoliučią reikšmę. Apskritai kalbant, ir likimas, ir likimo ženklai yra paties asmens neįsisąmoninta valia, suprojektuota į išorinę „likimo“ instanciją (Kierkegaard 2020: 139).

Iliustruodamas tai, Kierkegaard'as nagrinėja „genijaus“ figūrą: genijus yra ypatingas tuo, kad, įeidamas į intensyvių santykį su „likimu“, jis iš tiesų užmezga artimesnį santykį su savimi pačiu, o tai lemia ypatingą genijaus vietą visuotinės atžvilgiu. Viena vertus, genijus konfliktuoja su visuotinybe, kita vertus, jis išlieka priklausomas nuo visuotinės, nes jam reikalingas *visuotinis* pripažinimas, garbė, šlovė (*ibid.*: 143–144). Genijus gali sukelti perversmą, tapti „herojumi“, „vizionieriumi“, „dievinamu“ idealu ir nauju provaizdžiu visuotinybei, tačiau kartu stokoti pabudusios dvasios santykio su savimi ir Dievu (*ibid.*: 144). Jis juda individuacijos kryptimi, tačiau gali taip jos ir nepasiekti, jei nesuvoks ir per kokybinį šuolį nerealizuos savęs kaip kalto individo Dievo, o ne visuotinės akivaizdoje. Genijaus nerimas išreiškia ambivalentišką įtampą, tvyrantią tarp priklausymo visuotinybei ir postūmio į individualumą.

Pateikdamas genijaus pavyzdį, autorius pasakoja apie paprastą karininką (omeny tikriausiai turėdamas Napoleoną), kuris, tikėdamas likimo palankumu, galiausiai tampa imperatoriumi ir visą pasaulį – pačią visuotinę – lemiančia jėga. Iliustruodamas subjektyvų genijaus gyvenimo aspektą, Kierkegaard'as tapo prieštarą imperatoriaus elgesio poveikslą, kuriame galima atpažinti šio straipsnio kontekste aktualius nerimo ambivalencijos momentus.

Genialusis imperatorius, besiruošdamas lemtingam mūšiui, esant pačioms palankiausioms aplinkybėms ir jau išsirikiavus visoms pajėgoms, kuomet, rodos, viskas aplink byloja artėjančią pergalę, staiga persigalvoja ir, nepaisydamas prieštaravimų iš visų pusių, atšaukia puolimą, mat „likimo valią“ bylojanti rytinė saulė yra ne tokia, kokia turėtų būti. Tačiau vėliau, kai visos aplinkybės yra nepalankios mūšiui, imperatorius staiga perskaito palankaus likimo ženklą ir būtent tuomet, vėl nepaisydamas aplinkinių perspėjimų, metasi į mūšį. Tebūnie, mūšis yra laimėtas. Tačiau, tęsia Kierkegaard'as, kitą akimirką atsitiktinis pavaldinio žodis, bylojantis dar vieną „likimo ženklą“, akimirksniu sugniuždo imperatorių ir iškovotą pergalę jo paties akyse paverčia niekais (*ibid.*: 143). Autorius apibendrina: „Išorinė kaip tokia genijui nieko nereiškia, todėl niekas negali jo suprasti. Viskas priklauso nuo to, kaip jis pats tai supranta savo slapto draugo (likimo) akivaizdoje“ (*ibid.*: 143).

Toliau pateikiu savo siūlomą pavyzdžio interpretaciją. Pavyzdys įdomus tuo, kad jame atrodo, jog imperatorius daro viską, kad tik padidintų pralaimėjimo riziką mūšyje arba pasielgtų kitaip, nei iš jo nori kiti. Kai visiems kitiems atrodo palanku – nepuola; kai nepalanku – tada puola. Iškalbingiausias momentas pavyzdyje yra jo pabaiga: nors atrodytų, kad imperatorius turėtų būti patenkintas iškovota pergale, faktiškai iškovotą triumfą imperatoriaus subjektyvume akimirksniu

anuliuoja „blogą lemtį“ bylojantis pavaldinio žodis. Turint omenyje, kad „likimas“ galop yra paties asmens dvasia, nuosekli minties tąsa būtų teigti, kad „likimo ženklas“ viso labo yra pretekstas, leidžiantis imperatoriui netiesiogiai atpažinti *savo paties* santykį su pasiekta pergale. Imperatoriaus santykis su tikslais, kurių jis siekia, yra ambivalentiškas: jis ir nori, ir nenori laimėti.

Tad pavyzdys sufleruoja, kad paradoksaliai imperatorius yra suinteresuotas savo paties nesėkme. Nerimaudamas dėl pragaištingų likimo ženklų, jis jų bijo, tačiau slapčia ir laukia, ieško jų. Komentuodamas imperatoriaus elgesį, Kierkegaard'as teigia: „įprastai žavimasi vien jo didybe, kai jis pasiekia pergalę, o vis tik jis niekada nebūna toks didingas kaip tada, kai krenta nuo savo paties rankos“ (*ibid.*: 143). Kalbėdamas apie savęs sužlugdymo „didybę“, autorius ne ironizuoja, o akcentuoja sapnuojančios, savęs nepažįstančios dvasios dialektiškumą: sapnuojanti dvasia aktyviai domisi tuo, ką ji supranta kaip „nesėkmę ir pražūtį“, nes abejoja vertė to, ką ji traktuoja kaip „sėkmę“. Nors genialusis imperatorius faktiškai pasiekia tai, kas *visuotinybės* požiūriu yra aukščiausia, jis neatranda ir nerealizuoja savęs paties kaip *individo* Dievo akivaizdoje, todėl *ieško* jo pergalių „nesėkmę“ bylojančių ar veikiau *bevertiškumą patvirtinančių* „likimo ženklų“. Nerimo patirties sumaištyje bandydamas perskaityti „likimo valią“, imperatorius iš tiesų skaito savo paties valią, tačiau ši nuolatos mainosi. Vieną akimirką jį traukia visuotinė garbė ir todėl jis viliasi likimo užtarimu; kitą akimirką jau baiminasi pražūties, tačiau ir slapčia nori, kad likimas, atnešdamas „nesėkmę“, nukeltų visuotinybės naštą. Todėl faktinę pergalę mūsų lydinti subjektyvi „nesėkmė“, kurioje imperatorius *pats* anuliuoja savo triumfą, dialektiškai suprastina kaip laimėjimas, nes joje atsiveria susitikimo su savimi ir kokybinio dvasios šuolio galimybė. „Likimo ženklų“ paieška išlaiko imperatorių atokiai nuo kaltės; dabar ne imperatorius turi atsisakyti savo abejotinių planų ir išgyventi su tuo susijusią kaltės įtampą, o „likimas“ suteikia tam pretekstą. Jei imperatorius išdrįstų pripažinti, kad jis pats – *savo ranka* – suteikia sau šį pretekstą, atsidurtų ant „tapimo kaltam“ slenksčio. Vis dėlto, kaip pakartotinai tvirtina Kierkegaard'as, nėra jokios būtinybės, kad kokybinis šuolis įvyktų; imperatorius nerimauja ir todėl pasaulietiška garbė toliau vilioja, leisdama laikinai užmiršti giliau tūnančias dvejonas (*ibid.*: 145).

Šitaip žvelgdami į Kierkegaard'o pavyzdį, atpažįstame anksčiau minėtus nerimo momentus: simpatišką antipatiją ir antipatišką simpatiją. *Simpatiška antipatija* susijusi su imperatoriaus puoselėjama užkariavimų ir mūsų planais bei apskritai pačiu „buvimo imperatoriumi“ klausimu. Atrodytų, kad imperatorius „nori“ būti tuo, kuo per dideles pastangas tapo; tačiau kartu jo elgesys ir subjektyvūs išgyvenimai atskleidžia tendenciją anuliuoti tai, kas buvo pasiekta ir ko, atrodo, buvo norėta. Taigi, nors iš pirmo žvilgsnio imperatorius „simpatizuoja“ savo sąmoningai keliamiems tikslams, kartu jis dvejoja ir išgyvena jiems antipatiją. *Antipatiška simpatija* susijusi būtent su tuo, ką imperatorius suvokia kaip galimą nesėkmę ir „pražūtingus likimo ženklus“. Nors nesėkmės galimybė baugina, – ir kitų žmonių akyse galbūt atrodo kaip

kažkas „pražūtinga“, – kartu ji traukia, kadangi byloja apie galimybę nebegyventi taip, kaip gyventa lig šiol, atrasti naują santykį su savimi, realizuoti save kaip individą. Remiantis šitaip interpretuotu nerimu, imperatoriaus subjektyvią būseną galima įsivaizduoti kaip nerimastingą dvejonę ir svyravimą tarp to, kuo esama dabar – buvimo imperatoriumi, – ir to, kuo būtų galima būti – neapibrėžtos, tačiau viliojančios galimybės, kurioje bauginantis „žlugimas“ kartu turi naujos pradžios reikšmę. Svarbu omenyje turėti tai, kad imperatorius, kurio dvasia vis dar sapnuoja, iš esmės klysta bijodamas (vildamasis), kad išoriniai įvykiai ir juos valdantis „likimas“ yra tai, nuo ko priklauso jo gyvenimas, ir kad koks nors įvykis galėtų jį „išlaisvinti“ iš buvimo imperatoriumi ir padėti tapti individu. Kelias į laisvę yra kitas – suvokti galimybę nebebūti „imperatoriumi“ ne kaip kažką, ką „gali atnešti likimas“, o kaip *savo baimę ir norą*, bei pačiam realizuoti su tuo susijusias, kaltę keliančias praktines išvadas.

Anksčiau pateikta interpretacija duoda gaires, padedančias atpažinti ambivalencijos momentą ir kituose nerimo pavidaluose, kuriuos aptaria Kierkegaard'as. Toliau glaustai paminėsiu, kaip ambivalencijos momentas atsispindi kituose nerimo pavidaluose: nerime dėl kaltės (*ibid.*: 146), blogio (*ibid.*: 157), gėrio (*ibid.*: 162) ir, galų gale, „per tikėjimą išganančiame nerime“, aprašytame paskutiniame knygos skyriuje (*ibid.*: 200).

Nerimas dėl kaltės, panašiai kaip ir nerimas dėl likimo, yra būdingas sapnuojančiai, savęs nepažįstančiai dvasiai. Nerimaudama dėl kaltės, dvasia dar nėra pabudusi, tačiau, anot Kierkegaard'o, ji yra arti pabudimo slenkščio, nes nutuokia apie su laisve ir individualumu susijusį kaltės momentą. Kaip ir nerimaujant dėl likimo, šį kartą „kaltė“ yra išorinė instancija, į kurią suprojektuota dvasia: kažkas bloga „gundo mane“ atlikti nusikalstamą veiksmą arba mano (ne)veiksmų „kaltininkas“ yra kažkas kitas, o ne aš. Lygiai taip pat nerimas dėl kaltės išreiškia ambivalentišką santykį su kaltės fenomenu: viena vertus, dvasia mano, kad teisingas santykis su kalte yra būti nekaltam ir, kaskart nusikaltus, atpirkti visas savo kaltes. Kita vertus, į tai, kas „nusikalstama“, dvasia žvelgia kone geidžiančiu žvilgsniu (*ibid.*: 152). Panašiai kaip blogą lemiantys likimo ženklai, šį kartą „nusikalstami“ veiksmai, nors ir traktuojami kaip „pagunda“ iš išorės, netiesiogiai sufleruoja apie individuacijos galimybę. Todėl dvasia pasiekia savo aukščiausią tašką ne tuomet, kai gyvena nepriekaištingoje nekaltybėje, o atvirkščiai – kai prisiima visa tai, kas „nusikalstama“, ne kaip „gundymą“ iš išorės, o kaip *savo pačios norą*; kai „buvimas kaltam“ imamas traktuoti ne kaip kažko išoriško sukeliamas blogis, kurio reikia vengti, o kaip laisvai išpažįstama *asmeninė* realybė (*ibid.*: 153). Būtent tapimas kaltam, t. y. išoriškai traktuojamos kaltės „padarymas savos“, veda prie dvasios pabudimo.

Pabudusi dvasia gali virsti blogio nerimu. Kitaip nei nerimas dėl kaltės, nerimaudama dėl blogio, dvasia iš principo rūpinasi išsilaikyti savo kaltės suvokime. Blogis čia nėra pati kaltė ar „nusikalstami“ poelgiai, o veikiau kaltės įsisąmoninimo trūkumas. Blogis yra ne „būti kaltam“, o veikiau netekti budraus suvokimo, kad esama kaltu. Taigi, nerimaudama dėl blogio, dvasia nerimauja dėl grėsmės „prarasti budrumą“, užsimiršti ir

atsipalaiduoti nuo kaltės suvokimo. Taip pat nerimui dėl blogio yra būdingas atvirumas, pasiryžimas su savo kalte pasirodyti kitam – žmogui arba Dievui. Todėl Kierkegaard'as teigia, kad blogio nerimas iš principo yra būseną, esanti gėryje ir kaip tik todėl nerimaujanti dėl blogio (*ibid.*: 119). Antra vertus, nerimui dėl blogio taip pat būdinga ambivalencija. Nors budrus kaltės suvokimas traktuojamas kaip gėris, kartu jo bijoma, o galimybė užsimiršti ir prarasti kaltės savimonę nepalaujamai vilioja individą: „nerimas nuodėmės tikrovę nori išvyti lauk – ne visiškai, bet iki tam tikros ribos, arba, tiksliau, iki tam tikros ribos nori leisti nuodėmės tikrovei pasilikti, bet, pažymiu, tik iki tam tikros ribos“ (*ibid.*: 157).

Pabudusi dvasia gali virsti gėrio nerimu (kitu žodžiu – demonišku). Atvirkščiai nei nerimaudama dėl blogio, čia dvasia kaip tik yra linkusi atsiriboti nuo įgyto kaltės suvokimo, užsidarydama ir nuo savęs, ir nuo kitų. Nepaisant to, gėrio nerimui būdinga ambivalencija – šalia dominuojančio noro užsidaryti kartu ir noras atsiverti. Todėl kaip vieną iš gėrio nerimo apibrėžčių Kierkegaard'as įvardija „nesavanorišką atvertį“: nepaisant uždaro, demoniška dvasia niekuomet nėra visiškai uždara; jai yra būdinga neprognozuojamai „pratrūkti“, atskleidžiant tai, kas slėpta po uždaru (*ibid.*: 167). Taigi, demoniškos dvasios gyvenimas yra ambivalentiškas svyravimas tarp pastangų užsidaryti ir šias pastangas nubraukiančių, iš pažiūros nevalingų atvirumo protrūkių, kuriuos motyvuoja pastangų užsiverti fone gyvuojantis noras gyventi atvira santykyje su savimi ir kitais (*ibid.*: 172).

Ambivalencijos momentas persmelkia visus nerimo pavidalus, iki pat paskutiniame *Nerimo sąvokos* skyriuje aprašomo nerimo, kuris „per tikėjimą išgano“. Tikėjimo būsenoje dvasia taip pat nerimauja, tačiau yra svarbus skirtumas – šį kartą dingsta konfliktinis momentas nerimo patirtyje, blaškymasis tarp to, „kuo aš esu“ ir „kuo galėčiau būti“; tarp kaltės priėmimo ir noro atsiverti nuo jos. Tikėjime asmuo nedvejodamas žengia kaltės priėmimo ir individuacijos keliu: „tad nors nerimo antpuoliai tuomet ir taps baisūs, vis dėlto ne tiek, kad jam tektų nuo jų bėgti. Jam nerimas tampa patarnaujančiąja dvasia, kuri prieš jo norą veda jį ten, kur jis nori eiti“ (*ibid.*: 159).

Skirtumai tarp Kierkegaard'o ir Heideggerio prieigų prie nerimo temos

Pabaigoje apžvelgsiu keletą bendrų Kierkegaard'o filosofijos gairių, leidžiančių suprasti, kodėl ambivalencijos aspektas toks reikšmingas danų mąstytojo nerimo analizėje. Norėdamas palyginti pasitelksiu Heideggerį ir parodysiu, kaip jo akcentuojamas nerimo „beobjektiškumas“ yra susijęs su konkrečiai jo mąstymą motyvavusiais filosofiniais interesais. Ir nors „nieko“ aspektas yra bendras abiem nerimo sampratoms, palyginimas padės aiškiau matyti abiejų autorių skirtumus ir kartu atpažinti, kodėl jų sutapatinimas gali būti laikomas nepagrįstu ir užtemdančiu Kierkegaard'o savitumus.

Kalbant apie Kierkegaard'ą, ne viename savo darbe autorius akcentuoja praktinį savo filosofavimo motyvą, kurį atspindi jau minėta individuacijos

tematika. Apie tai Kierkegaard'as kalba jau *Nerimo sąvokos* įvade, kur yra apibrėžiamas būsimos tyrinėjimo pobūdis. Savo mąstymą Kierkegaard'as radikaliai atskiria nuo graikiškų šaknų metafizinio mąstymo tradicijos, pastarąją vadindamas „pirmąją filosofiją“, o save priskirdamas „antrosios filosofijos“ srovei. Pirmosios filosofijos esmę sudaro „imanencija“, „prisiminimas“ bei nesuinteresuoto teorinio žvilgsnio maksima, o antrosios esmė – „transcendencija“, „pakartojimas“ ir asmeninis suinteresuotumas (*ibid.*: 57). Kaip teigia Caputo (1988: 11), Kierkegaard'ą dominančios transcendencijos ir pakartojimo temos iš principo yra susijusios su klausimu apie tai, ar ir kaip žmogaus gyvenime yra įmanoma „į priekį“ judanti raida, judėjimas, kuriame vyksta egzistencinis progresas. Bent jau *Nerimo sąvokos* kontekste šio judėjimo kryptis – nuodėmės savimonės įsteigimas ir individuacija (Kierkegaard 2020: 102–103). Šiame kontekste mąstytojo įvesta „kokybinio šuolio“ filosofema rodo, kad Kierkegaard'ą domina progresas ne tiek kiekybinio, kiek *kokybinio* pokyčio asmens gyvenime prasme.

Turint omenyje individuacijos ir egzistencinio judėjimo tematiką, *Nerimo sąvokoje* aprašytas nerimo būsenas galima matyti kaip tokias būsenas, kuriose egzistencinis judėjimas nors ir gali vykti, bet *nevyksta*; šias būsenas charakterizuoja anksčiau aptartuose pavyzdžiuose išryškintas ambivalentiškas svyravimas tarp to, kuo esama, ir to, kuo būtų galima būti, nepriimant sprendimo nei už vieną, nei už kitą pusę. *Nerimo sąvokos* aprašymai sufleruoja, kad nerimas gali būti ir lieptas šuoliui, ir klampi neapsisprendimo pelkė, virstanti „užstrigimu“ sapnuojančios ar demoniškos dvasios pavidaluose. Grøno žodžiais, „nerime pasirodo laisvės galimybė, tačiau nerime žmogus taip pat tampa nelaisvas“ (2008: ix). Iš šios perspektyvos geriau matyti, kodėl Kierkegaard'o darbuose tokia svarbi *pasirinkimo* tema, kurią jis pradeda plėtoti jau ankstyvajame darbe *Arba / Arba*. Pasirinkimas yra tai, kas išjudina egzistenciją iš nerimastingo ir dvejojančio sukimosi užburtame rate galimybių, kurių kartu ir norima, ir bijoma. Apibendrinant galima teigti, kad Kierkegaard'o dėmesį nerimo ambivalencijai motyvuoja egzistencinio judėjimo problemų nagrinėjimas.

Norint palyginti pasakytina, kad Heideggerio dėmesys „beobjektiškumo“ aspektui nerimo patirtyje savo fone turi bendrą filosofo intenciją plėtoti būties prasmės klausimą. Kaip gerai žinoma, atspirties taškas Heideggeriui yra ontologinio skirtumo principas – įžvalga apie skirtumą tarp būties ir esinio, kur būtis fenomenaliai pasirodo per negatyvumo fenomenus kaip tai, kas nėra esinys, yra esinio nebuvimas ir t. t. Būtent dėl negatyvumo aspekto, kurį ir atskleidžia beobjektiškumas, nerimas tampa pavyzdine nuotaika ontologiniams apmąstymams.

Be abejo, esama panašumų su Kierkegaard'u. *Būtyje ir laike* nerimą Heideggeris mato kaip susijusį su „nieku“. Kaip analogija bundančios dvasios idėjai, Heideggeriui nerimo patirtis yra tai, per ką štai-būtis įeina į autentišką santykį su savimi, „atgaudama“ save iš anonimiško egzistavimo *das Man* būdu (Heidegger 2002: 190). Galime aptikti ir užuominas į ambivalenciją nerimo patirtyje. Heideggeris nerimą aprašo kaip dvejoją orientaciją turintį fenomeną: kaip „*Angst vor ...*“ ir „*Angst um ...*“, t. y. nerimas kaip štai-būtyje pirmapradiškai įsišaknijusios grėsmės

baimė ir kartu kaip rūpestis dėl štai-būties (*ibid.*: 187). Viena vertus, nerimo patirtis skatina bėgti nuo autentiškos akistatos su štai-būties duotybėmis ir atsiduoti raminančiam *das Man* poveikiui, antra vertus, nerimas funkcionuoja kaip „sąžinės balsas“, kviečiantis įsiklausyti ir atsiverti autentiško buvimo galimybėms (*ibid.*: 287).

Nepaisant panašumų, kuriuos būty galima analizuoti ir plačiau, vis dėlto pabrėžtina, kad ambivalencijos momentas nerimo analizėje išlieka periferine tema, o Heideggeris nuolatos akcentuoja negatyvumo momentą. Nerimas pasirodo kaip tai, kam būdingas *neapibrėžtumas* (*Unbestimmtheit*) (*ibid.*: 186); tame, „prieš ką“ yra nerimas, kaip fenomenas atsiveria „niekas ir niekur“⁶. Bėgant nuo nerimo, bėgama nuo buvimo *ne* namie ir *nejaukumo*⁷. Tas pats negatyvumo akcentas pasirodo ir sąžinės bei kaltės aprašymuose. Buvimas kaltam yra analizuojamas kaip buvimas pagrindu tam, kas yra „niekinga“⁸.

Sąsaja tarp nerimo, negatyvumo ir būties prasmės klausimo išryškinta jau *Būtyje ir laike*. Ši sąsaja dar konkrečiau išskleista Heideggerio tekste *Kas yra metafizika?* Šiame tekste aiškiai atsiskleidžia ir papildomas motyvas – Heideggerį dominusi kalbos problematika, konkrečiai, filosofo siekis įveikti Vakarų metafizikos paveldą kalboje ir rasti būdą kalbėti apie negatyvumo fenomenus pozityvia prasme, be iš metafizikos paveldėtų „stokos“ ir „trūkumo“ reikšmių (Heidegger 1955). Ir šiame tekste nerimas Heideggerį domina kaip ypatingą ontologinę-hermeneutinę reikšmę turintis reiškinys.

Turint prieš akis abi – ir Kierkegaard'o, ir Heideggerio – nerimo sampratas bei jų filosofinius kontekstus, išties galima atpažinti reikšmingų panašumų: „nieko“ ir „nerimo“ ryšys, centrinė nerimo reikšmė individuacijos procese. Šie panašumai yra pagrindas jau cituotam teiginiui, kad abiem mąstytojams „nerimo išskirtinumo ženklas yra būtent jo trikdantis, provokuojantis beobjektiškumas“ (McCarthy 2011: 110). Mano anksčiau pateiktos analizės turėtų versti suabejoti, kad toks apibendrinimas tinka Kierkegaard'o *Angest*. Reikia pastebėti, kad McCarthy'io apibendrinime yra atliekamas subtilus, tačiau reikšmingas interpretacijos judesys: neabejotina tai, kad abu autoriai sieja „nieko“ problematiką; tačiau „nieko“ problematikos pervadinimas į „beobjektiškumo“ problematiką perima Heideggerio filosofinį kontekstą ir nėra savaime suprantama, kad tai suderinama su Kierkegaard'o filosofija. Tad toks apibendrinimas yra formalus ir paviršinis.

Atidesnis žvilgsnis atskleidžia, kad po formaliu apibendrinimu esančios Kierkegaard'o nerimo sampratos detalės sudaro ganėtinai kitonišką vaizdą, kur dėmesio centre atsiduria ne mįslinga beobjektiškumo ir negatyvumo tematika, o giliai ambivalentiškos dvasios būsenos, kurias kankina ne tik dvejones dėl to, „kaip ir kuo būti“ gyvenime, tačiau ir „iracionalaus“, regimai sau prieštaraujančio, saviDestruktyvaus elgesio apraiškos (kaip tai atsiskleidžia pavyzdyje apie imperatorių)⁹. Prie nerimo temos Kierkegaard'as prieina iš kito požiūrio taško nei Heideggeris, rūpindamasis dvasios judėjimo problematika, kur nerimas pasirodo kaip individuaciją kartu ir įgalinantis, ir apsunkinantis fenomenas. Nors ir Heideggeris kalba apie štai-būties individuaciją, pasiekiamą autentiškame

egzistavime, nebūtų tikslu traktuoti to kaip svarstymų apie dvasios ar štai-būties egzistencinį progresą; nerimas, autentiškumas, individuacija Heideggerį domina kaip ypatingas *supratimo būdas*, kuriam atsiveria ontologinis skirtumas ir jame įšaknyto mąstymo galimybė.

Išvados

Nerimo sąvokos analizė per ambivalencijos tematinę pjūvį atskleidžia Kierkegaard'o *Angest* kaip sudėtingą fenomeną, apimantį asmens savimonės, emocijų, kasdienio elgesio, tarpasmeninių santykių aspektus. Ambivalentišką svyravimą tarp to, „kas esu“ ir „kuo galėčiau būti“, stengiausi išryškinti kaip pamatinę šio fenomeno struktūrą. Kaip vienas svarbiausių ambivalencijos bruožų atsiskleidė Kierkegaard'o aprašomas paradoksalus potraukis tam, ką būtų galima pavadinti „nuolat persekiojančia baimė“ dėl esamų ar galimų „nelaimių“, „klaidų“, „nuodėmių“ ir t. t., kitaip sakant, potraukis toms „mano galimybėms“, kuriose „aš žlungu“. Kierkegaard'o analizės sufleruoja, kad savo galią „persekioti“ ir nuolat grįžti į dėmesio lauką tokie „nelaimės scenarijai“ semiasi kaip tik iš tos aplinkybės, kad savyje turi tai, ko asmuo ieško – santykio su dvasia ir be kaltės neapsieinančios individuacijos. Žvelgiant iš šios perspektyvos, ne tik tos buvimo galimybės, kurių norima, o veikiau tos, kurių nerimastingai bijoma, pasirodo kaip savitas kelrodis individuacijos ir savęs pažinimo ieškančiai dvasiai.

Nerimo ambivalencijos analizė leido išryškinti praktinę, su individuacijos problematika giliai susijusią Kierkegaard'o filosofijos orientaciją ir atpažinti reikšmingus skirtumus nuo Heideggerio. Kierkegaard'ui nerimas rūpi kaip tapimą individu ir nuodėmės įveiką apimantis reiškinys; fenomenų laukas, iš kurio danų mąstytojas semia medžiagą savo analizėms – nuodėmingi, „iracionalūs“, paradoksali, vienas kitam prieštaraujantys kasdienio gyvenimo veiksmai ir veiksmų motyvai. Heideggerio prieigą prie nerimo formuoja specifinė filosofinio žvilgsnio optika, apibrėžta ontologinio skirtumo ir kalbos problematikų. *Angst* vokiečių filosofui yra nuotaika, kurioje atsiveria negatyvumas ir jo interpretacijos uždavinys.

Atlikta analizė taip pat paremia požiūrį, kad *Angest* versti kaip „baimė“ yra netikslu, nes vienas reikšmingiausių *Angest* momentų kaip tik yra paradoksalus potraukis tam, kas „baugina“. Taip pat vertimas turėtų atsižvelgti į *Angest* prasmėje glūdintį dvejonės, abejonės ar svyravimo tarp to, „kuo esu“ ir „kuo galėčiau būti“, momentą. Nors tai savaime nėra argumentai „už“ vertimą kaip „nerimas“, semantinis ir fonetinis „nerimo“ skirtumas nuo „baimės“ yra parankus, leidžiantis pabrėžti principinį, kokybinį kierkegoriškai suprasto *Angest* skirtumą nuo *Frygt*. „Baimę būtų galima palikti *Frygt* (taip pat ir vokiško *Furcht*) vertimui.

References

Adomėnienė, J., 2002. Vertėjos pastabos. In: *Baimė ir drebėjimas*, vertė J. Adomėnienė. Vilnius: Aidai, 117–120.

- Beabout, G. R., 1996. *Freedom and Its Misuses: Kierkegaard on Anxiety and Despair*. Milwaukee: Marquette University Press.
- Caputo, J. B., 1987. *Radical Hermeneutics*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Come, A. B., 1995. *Kierkegaard as Humanist: Discovering My Self*. Montreal & Kingston: McGill-Queens University Press.
- Grøn, A., 2008. *The Concept of Anxiety in Søren Kierkegaard*. Macon: Mercer University Press.
- Heidegger, M., 1955. *Was ist Metaphysik?* Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Heidegger, M., 1992. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis.
- Heidegger, M., 2002. *Sein und Zeit*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Heidegger, M., 2014. *Būtis ir laikas*, vertė Tomas Kačerauskas. Vilnius: Technika.
- Kierkegaard, S., 1980. *The Concept of Anxiety*, vertė Reidar Thomte. Princeton: Princeton University Press.
- Kierkegaard, S., 1992. *Either / Or*. London: Penguin Books.
- Kierkegaard, S., 1997. *Liga mirčiai*, vertė J. Adomėnienė. Vilnius: Aidai.
- Kierkegaard, S., 2000. *Filosofijos trupiniai*, vertė J. Adomėnienė. Vilnius: Aidai.
- Kierkegaard, S., 2002. *Baimė ir drebėjimas*, vertė J. Adomėnienė. Vilnius: Aidai.
- Kierkegaard, S., 2006. *Požiūrio taškas į mano autorinę veiklą*, vertė J. Adomėnienė. Vilnius: Baltos lankos.
- Kierkegaard, S., 2020. *Nerimo sąvoka*, vertė Ieva Tomaševičiūtė. Vilnius: Phi knygos.
- McCarthy, V., 2011. Martin Heidegger: Kierkegaard's Influence Hidden and in Full View. In: *Kierkegaard and Existentialism*, ed. J. Stewart. London and New York: Routledge, 95–125.
- Söderquist, B. K., 2015. Kierkegaard and Existentialism: From Anxiety to Autonomy. In: *A Companion to Kierkegaard*, ed. J. Stewart. Chichester: Wiley Blackwell, 83–95.
- Tsakiri, V., 2006. *Kierkegaard: Anxiety, Repetition, Contemporaneity*. New York: Palgrave Macmillan.
- Utterback, S., 1980. Kierkegaard's Inverse Dialectic. *Kierkegaardiana* 11: 34–54. Prieiga per internetą: <https://tidsskrift.dk/kierkegaardiana/article/view/31363> [žiūrėta 2021 m. sausio 20 d.].

Notes

- 1 AŠiuolaikiniai knygos leidimai originalia danų kalba vietoje *Angest* vartoja sumodernintą žodžio rašybą *angst*; vis dėlto šiame straipsnyje vartoju senąją rašybą, kadangi ją cituoti pasirinko ir lietuviško knygos vertimo vertėjas.
- 2 Leidyklos „Phi knygos“ vadovo Tomo Šinkūno žodžiais, kalbant apie pasirinkimą *Angest* versti kaip „nerimas“, „kažkokio stebuklingo atsakymo nėra. Tiesiog „nerimas“ yra arčiau to, ką Kierkegaard'as turi omeny kalbėdamas apie *Angest*.“
- 3 Ambivalencijos terminą vartoju kaip sinonimą Kierkegaard'o vartojamam terminui „dviprasmybė“, norėdamas pabrėžti specialią dviprasmybės termino prasmę Nerimo sąvokos kontekste.

- 4 Su individuacijos problema Kierkegaard'o darbuose taip pat glaudžiai susijusi *dialektikos* sąvoka, aprašanti sudėtingą individo dvasinės raidos struktūrą, kurioje „pozityvumas nepasirodo tiesiogiai, bet yra atpažįstamas per negatyvumą ir jame“ (Utterback 1980: 38), o tokios iš pažiūros nepageidaujamos gyvenimo galimybės, kaip kad „nelaimė“ ir „nuodėmė“, atsiskleidžia kaip pozityvios dvasinės raidos prielaida. Dialektikos sąvoka yra glaudžiai susijusi su šiame straipsnyje analizuojamomis temomis. Nepaisant to, šios sąvokos atskirai neanalizuoju, o koncentruojuosi į ambivalencijos momentą. Terminas „ambivalencija“ išreiškia nerimo – šio straipsnio objekto – šerdį ir sąrangą, o dialektikos sąvoka Kierkegaard'o darbuose susijusi su bendresniu individuacijos temų kontekstu. Trumpai apie dialektiką užsimenu kitame skyriuje.
- 5 Vis dėlto nėra aišku, koks būtų gyvenimo stadijų schemos santykis su dvasios raidos schema *Nerimo sąvokoje*. Iš visko sprendžiant atrodo, kad ir etinė, ir estetinė, ir religinė gyvenimo stadijos priklausytų 2 raidos etapui, tačiau tam pagrįsti reiktų papildomo tyrimo.
- 6 Im Wovor der Angst wird das »Nichts ist es und nirgends« offenbar“ („Tame, „prieš ką“ yra nerimas, atsiveria „tai yra niekas ir niekur““) (Heidegger 2002: 186).
- 7 Die <...> Flucht in das Zuhause der Öffentlichkeit ist Flucht vor dem Unzu Hause, das heißt der Unheimlichkeit“ („Pabėgimas į viešumos prieglobstį yra pabėgimas nuo buvimo ne namie, kas reiškia – nuo nejaukumo“) (*ibid.*: 189).
- 8 Die formal-existenziale Idee des »schuldig« bestimmen wir daher also: Grundsein für ein durch ein Nicht bestimmtes Sein – das heißt Grundsein einer Nichtigkeit“ („Taigi formalią-egzistencialinę „kaltumo“ idėją apibūriname taip: būti pagrindu būčiai, apibūrintai per nieką, o tai reiškia – būti pagrindu tam, kas niekinga“) (*ibid.*: 283).
- 9 Kierkegaard'o biografija leidžia manyti, kad medžiagos šioms analizėms apšiai galėjo teikti jo paties gyvenimas, ypač sudėtinga santykių su Regine Olsen istorija.